

ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ფულად-საკრედიტო მექანიზმი

ელენე მენაბდე-ჯობაძე — სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი
ნინო ლენტაძე — სტუ-ს დოქტორანტი

რეზიუმე

სტატიაში: ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ფულად-საკრედიტო მექანიზმი — აღნიშნულია, რომ სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებზე ზემოქმედებაა, რაც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით ხორციელდება. ფულად საკრედიტო პოლიტიკა – ხელისუფლების მიერ, მაკროეკონომიკური პროცესების საჭირო მიმართულებით განვითარებაზე ზემოქმედების ღონისძიებათა ერთობლიობაა, რომელსაც იგი ფულის მიმოქცევისა და საკრედიტო ურთიერთობების სფეროში ატარებს. მისი უმაღლესი მიზანი — ეროვნული მეურნეობის განვითარება, მყარი განვითარების უზრუნველყოფა. კონკრეტული მიზნებია: ფულადი სისტემის გამყარება, კაპიტალის ინვესტირების პროცესზე, სამომხმარებლო მოთხოვნაზე და ფასნარმოქმნაზე ზემოქმედება.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებაში ცენტრალურ ბანკს მთავარი როლი მიეკუთვნება, იგი ძირითადი სუბიექტია. ცენტრალური ბანკის გადასაწყვეტი ამოცანებია: უზრუნველყოს ეროვნული სავალუტო სისტემა, რადგან მყარი ეროვნული ვალუტა ბაზრის ინფრასტრუქტურის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. კერძო (კომერციული) ბანკების მოქმედებაზე ისეთი ზემოქმედება, რომ სახელმწიფოს ინტერესები უზრუნველყოს. საკრედიტო პოლიტიკის ირიბ მეთოდებს მიეკუთვნება: ოპერაციები ფასიანი ქაღალდების ღია ბაზარზე; სააღრიცხვო (დისკონტური) პოლიტიკა; მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა; ფულად-საკრედიტო სფეროში ჩარევის პირდაპირ ფორმად, საკრედიტო დაბანდებათა ზრდის შეზღუდვა ითვლება.

ცვალებადი სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაცია (როგორც საშინაო ასევე საგარეო) სახელმწიფო რეგულირებაში აქცენტების კეინზიანური მეთოდებიდან მონეტარულზე და პირიქით გადატანას განაპირობებს.

Summary

Article by Elene Menabde Jobadze: Money & Credit Mechanism of State Regulation of the Economy states that the most significant function of the state is impacting of the money & credit relations and this is provided through monetary policies. Monetary policy is the set of measures intended for providing required orientation of macroeconomic processes' development

implemented by the state in the sphere of cash turnover and credit relations. Its ultimate purpose is balanced and sustainable development. Its specific goals include strengthening of the monetary system, influencing of the investing processes, consumer demand and price formation.

The central bank plays the critical role in implementation of the monetary policies, it is the key subject. Objectives to be solved by the central bank include: provisioning of the national currency system, as the stable national currency is the most important element of the market infrastructure; impacting of the private (commercial) banks so that the state interests were protected. Indirect methods of the monetary policies include: operations at the open securities market; accounting (discount) policies; policies of the minimal reserves; restriction of growth of the credit investments is regarded as a direct form of intervention into the money & credit sphere.

Changing socioeconomic situation (both, domestic and foreign) causes moving of the emphases from the Keynesian methods to the monetary ones and vice versa, in the state regulation.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური თეორია, მაკროეკონომიკა, ეკონომიკური პოლიტიკა, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, სააღრიცხვო (დისკონტური) პოლიტიკა, სალომბარდო პოლიტიკა, მონეტარიზმი, კეინზი, ცენტრალური ბანკი.

სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებზე ზემოქმედებაა, რაც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით ხორციელდება.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა – ხელისუფლების მიერ, მაკროეკონომიკური პროცესების საჭირო მიმართულებით განვითარებაზე ზემოქმედების ღონისძიებათა ერთობლიობაა, რომელსაც იგი ფულის მიმოქცევისა და საკრედიტო ურთიერთობების სფეროში ატარებს. მისი უმაღლესი მიზანი — ეროვნული მეურნეობის განვითარება, მყარი განვითარების უზრუნველყოფა. კონკრეტული მიზნებია: ფულადი სისტემის გამყარება, კაპიტალის ინვესტირების პროცესზე, სამომხმარებლო მოთხოვნაზე და ფასნარმოქმნაზე ზემოქმედება.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებაში ცენტრალურ ბანკს მთავარი როლი მიეკუთვნება, იგი ძირითადი სუბიექტია.

ცენტრალური ბანკის მიერ გადასაწყვეტ ამოცანათა კომპლექსში გამოყოფენ ორს. პირ-

ველი – იგი უზრუნველყოფს ეროვნულ სავალუტო სისტემას (ნაწილობრივ ეს საემისიო პოლიტიკაა), რადგან მყარი ეროვნული ვალუტა ბაზრის ინფრასტრუქტურის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. მეორე მიმართულება — იგი კერძო (კომერციული) ბანკების მოქმედებაზე ისე ზემოქმედებს, რომ სახელმწიფოს ინტერესები უზრუნველყოს.

დღეისათვის ბანკების ოპერატიული საქმიანობის რეგულირებისათვის, ძირითადი ყურადღება საბანკო ოპერაციების რისკს და ლიკვიდურობას ეთმობა. ცენტრალური ბანკის რისკებზე, ლიკვიდურობაზე და საბანკო სისტემის სტაბილურობაზე კონტროლის უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი ბანკის მინიმალური საწესდებო კაპიტალია. საერთაშორისო პრაქტიკაში მინიმალური საწესდებო კაპიტალი 5 მლნ. აშშ დოლარის ფარგლებშია. ცენტრალური ბანკი აწესებს დირექტიულ მაჩვენებელს, როგორცაა თანაფარდობა საკუთარ და მოზიდულ სახსრებს შორის. უკანასკნელ პერიოდში ცენტრალური ბანკების მხრიდან გაცემულ კრედიტებზე კონტროლი ძლიერდება. ყველა მსხვილი კრედიტის შესახებ ცენტრალური ბანკი უნდა იყოს ინფორმირებული. განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდაა გავრცელებული საბანკო დეპოზიტების დაზღვევა, რაც წვრილ და საშუალო მეანაბრეებს სრულად იცავს გაკოტრებისგან.

ცენტრალური ბანკი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის პრაქტიკული რეალიზაციის პროცესში გარკვეულ ინსტრუმენტებს იყენებს, რომლებიც პირდაპირი და ირიბი ზემოქმედების მეთოდებს წარმოადგენენ. საკრედიტო პოლიტიკის ირიბ მეთოდებს მიეკუთვნება: ოპერაციები ფასიანი ქაღალდების ღია ბაზარზე; სააღრიცხვო (დისკონტური) პოლიტიკა; მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა. ფულად-საკრედიტო სფეროში ჩარევის პირდაპირ ფორმად, საკრედიტო დაბანდებების ზრდის შეზღუდვა ითვლება. მოცემული მეთოდის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ცენტრალური ბანკი ზღუდავს კომერციული ბანკების მიერ არასაბანკო სექტორში განხორციელებულ საკრედიტო დაბანდებების ზრდას.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების ერთ-ერთი ინსტრუმენტია ღია ბაზარზე ოპერაციების ჩატარება. ცენტრალური ბანკი ფასიან ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვით კომერციულ ბანკებზე, არასაფინანსო სტრუქტურებზე და მოსახლეობაზე, ეფექტურად მოქმედებს ქვეყანაში ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების განვითარებაზე. კომერციული ბანკები ცენტრალური ბანკისგან ფასიანი ქაღალდების შეძენით თავის რეზერვებს ამცირებენ, რაც პოტენციური მსესხებლების დაკრედიტებას ამცირებს. ცენტრალური ბანკისათვის ფასიანი ქაღალდების მიყიდვისას კომერციული ბანკები თავის რეზერვებს ზრდიან. არასაფინანსო სტრუქტურები, ყიდულობენ რა ცენტრა-

ლური ბანკის ფასიან ქაღალდებს ზრდიან თავის რეზერვებს. არასაფინანსო სტრუქტურები, ყიდულობენ რა ცენტრალური ბანკის ფასიან ქაღალდებს, ამცირებენ თავის დეპოზიტებს (თანხებს საბანკო ანგარიშებზე) კომერციულ ბანკებში. ამრიგად, ცენტრალური ბანკს ამ სტრუქტურებზე უშუალო ზემოქმედების შესაძლებლობა აქვს, რითაც ამ საქმეში კომერციული ბანკების როლს ამცირებს.

ამიტომ ღია ბაზარზე ოპერაციების ჩატარების პოლიტიკას, საკრედიტო პოლიტიკის ყველაზე ეფექტურ ინსტრუმენტად თვლიან. ოპერაციები ფასიანი ქაღალდების ღია ბაზარზე თავისი ბუნებით საბაზრო ინსტრუმენტია, რომელიც ბაზრის „თამაშის წესებს“ შეესაბამება. ამავე დროს, იგი ცენტრალური ბანკს საშუალებას აძლევს ეკონომიკის არაფინანსურ სექტორში გავიდეს.

მოცემულ ინსტრუმენტს ნაკლოვანებებიც გააჩნია. მათ რიცხვშია მოქმედების დრო. იგი განსაზღვრულია ვადებით. რაც უფრო ხანგრძლივია ფასიანი ქაღალდების მოქმედების დრო, მით უფრო გრძელია საკრედიტო პოლიტიკის მოცემული ინსტრუმენტის გამოყენების პერიოდი. მეორე ფაქტორი, რომელიც ღია ბაზარზე ოპერაციების გამოყენების ეფექტს აქვეითებს და ამცირებს შემაკავებელი პოლიტიკის შესაძლებლობებს, ცენტრალური ბანკის განკარგულებაში არსებული ფასიანი ქაღალდების რესურსების შეზღუდული რაოდენობაა. პრაქტიკაში ეს ნაკლი ორი საშუალებითაა აცილებული: ან სახელმწიფო ცენტრალური ბანკს ფასიან ქაღალდების დამატებით რესურსებს გამოუყოფს, ან უფლებას აძლევს — ისინი დამოუკიდებლად გამოუშვას.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სხვა ინსტრუმენტს სააღრიცხვო (დისკონტური) პოლიტიკა და სალომბარდო პოლიტიკა წარმოადგენს. მათი გამოყენების დროს ცენტრალური ბანკი ყველა სხვა ბანკის ძირითადი კრედიტორის სახით გამოდის. იგი კრედიტებს გასცემს ბანკების თამასუქთა ხელახალი აღრიცხვის (დისკონტური პოლიტიკა), ან ფასიანი ქაღალდების (სალომბარდო პოლიტიკა) გირაოში დატოვების პირობით. ცენტრალური ბანკში ამ სახით შესულ თანხებს სალომბარდო კრედიტს უწოდებენ. ცენტრალური ბანკის მიერ ასეთ კრედიტებზე დაწესებულ განაკვეთს, პრაქტიკასა და ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ოფიციალურ სააღრიცხვო (დისკონტურ, ან სალომბარდო) განაკვეთს უწოდებენ.

ცენტრალური ბანკს უფლება აქვს ნებისმიერ დროს შეცვალოს ეს განაკვეთი. მისი გაზრდით იგი ზრდის კრედიტის „ფასს“, რითაც კომერციული ბანკების მხრიდან სესხებზე მოთხოვნას ამცირებს. ან პირიქით, მისი დაწევით — ამ მოთხოვნის სტიმულირებას ახდენს. კომერციული ბანკები ცენტრალური ბანკიდან მიღებულ თანხებს, ეკონომიკის სხვა ობიექტებზე უფრო მაღალი პროცენტით გაასესხებენ. სა-

პროცენტო განაკვეთის გაზრდა, ე.ი. „კრედიტის გაძვირება“ ზღუდავს სასესხო რესურსებზე მოთხოვნას, აქრობს ფირმების მისწრაფებას ახალი ინვესტიციებისაკენ. განაკვეთის დაქვეითება კი კრედიტის „აიაფებს“ და ხელმისაწვდომს ხდის, რაც ახალი ინვესტიციების განსახორციელებლად კერძო სექტორის სტიმულურებას იწვევს.

ამით სააღრიცხვო პოლიტიკის როლი არ შემოისაზღვრება. სააღრიცხვო პოლიტიკა ფულად-საკრედიტო სფეროში ცენტრალური ბანკის სხვა მარეგულირებელ ეფექტებს აძლიერებს: ნაწილობრივ ღია ბაზარზე განხორციელებულ ოპერაციებზე და აუცილებელი რეზერვების ნორმებზე. გარდა ამისა, ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო პოლიტიკა, საკრედიტო-ფულადი ურთიერთობების სფეროში, ეკონომიკის სხვა სუბიექტებისათვის სახელმწიფო ქმედებების ინიციატორს წარმოადგენს. მაგალითად თუ ოფიციალური სააღრიცხვო განაკვეთი იზრდება, ბანკებისთვის ნათელია სახელმწიფოს განზრახვა — შეკვეცოს საქმიანი აქტიურობა. და პირიქით, მისი დაქვეითება მოწმობს სახელმწიფოს მისწრაფებას — მოახდინოს ეკონომიკური პროცესების განვითარების სტიმულირება. ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო პოლიტიკა სხვა მეთოდებსაც იყენებს. მაგალითად ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს შეცვალოს სააღრიცხვო და სალომბარდო ოპერაციებში გამოყენებული ფასიანი ქაღალდების შემადგენლობა.

აუცილებელი რეზერვების პოლიტიკა, როგორც სახელმწიფოს საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტი, ფაქტიურად ორ ფუნქციას ახორციელებს: ერთის მხრივ ეს არის საბანკო ნილების ოფიციალური დაზღვევა; მეორე მხრივ — ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის რეგულატორი. საბანკო მოქმედებების პრაქტიკამ, რომელიც ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის ბოლოსა და XX დასაწყისში, აჩვენა რომ საკრედიტო ურთიერთობების სფეროს ოპერაციები განსაზღვრულ დაზღვევას ითხოვენ. ხშირად საკრედიტო ექსპანსიით მეტისმეტად გატაცებული ბანკები მძიმე მდგომარეობაში ვარდებოდნენ. ასე დაიბადა და პრაქტიკულად განხორციელდა იდეა მინიმალური რეზერვების შექმნის შესახებ. მოცემული სისტემა განსაზღვრულ ფულად თანხებს წარმოადგენს, რომლებიც კომერციულმა ბანკებმა ცენტრალური ბანკის ანგარიშზე უნდა იქონიონ. მინიმალური რეზერვების მოქმედების მექანიზმი ძალზე მარტივია. აუცილებელი რეზერვის მინიმალური დონის განსაზღვრით და ცენტრალურ ბანკში მისი ქონის აუცილებლობით, კომერციული ბანკები ცენტრალურ ბანკზე დამოკიდებულნი ხდებიან. ცენტრალური ბანკი აუცილებელი რეზერვების მოცულობის გაზრდით აფერხებს კომერციული ბანკების საქმიან აქტიურობას და შემცირებით — ასტიმულირებს მათ.

მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა, როგორც სახელმწიფოს საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტი — ეკონომიკურ პროცესებში ჩარევის შედარებით „უხემ“ ფორმას წარმოადგენს. ამიტომ იგი საკრედიტო დარეგულირების სხვა ზომებთან ერთად გამოიყენება, კერძოდ კი სააღრიცხვო და სალომბარდო პოლიტიკასთან ერთად.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მექანიზმი, რომელიც მძლავრ ზეგავლენას ახდენს მაკროეკონომიკურ სიტუაციაზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პრაქტიკაში ფინანსურ პოლიტიკასთანაა შესაბამისობაში. პრობლემა ოპტიმალური ფინანსური და ფულად-საკრედიტო ღონისძიებების მოძებნაშია.

დასავლეთის ქვეყნების სახელმწიფო რეგულირების პრაქტიკამ აჩვენა, რომ ყველაზე რაციონალური ორივე პოლიტიკის შეთანხმებაა. თუმცა კონკრეტული სიტუაციიდან გამომდინარე შესაძლოა, ფულად-საკრედიტო ან საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკისკენ გადახრა.

ინსტრუმენტების ვარიანტების შერჩევის კრიტერიუმად იღება მაჩვენებლები, რომლებიც ყველაზე დიდ საფრთხეს უქმნიან მაკროეკონომიკურ ნონასწორობას. თუკი საზოგადოებაში ყველაზე დიდი ეკონომიკური დაძაბულობა განპირობებულია მასიური უმუშევრობით, შემოსავლების განაწილების არასრულყოფილი სისტემით და ეკონომიკური ზრდის მკვეთრი დაქვეითებით, აუცილებელია ფინანსური ბერკეტების გამოყენება (საბიუჯეტო დაფინანსება, ფისკალური პოლიტიკა). როდესაც ეკონომიკისათვის ყველაზე დიდ საფრთხეს ინფლაცია და ეროვნული ვალუტის გადამხდელუნარიანობის დავარდნა წარმოადგენს, მიმართავენ ფულად-საკრედიტო მექანიზმს ანუ მონეტარიზმს.

ცვალებადი სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაცია (როგორც საშინაო ასევე საგარეო) სახელმწიფო რეგულირებაში აქცენტების კეინზიანური მეთოდებიდან მონეტარულზე და პირიქით გადატანას განაპირობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს საფინანსო-საკრედიტო ურთიერთობების სრულყოფის გზები <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0ekonomik--00-1----0-10-0--0---0direct>
2. Андреанов В. Государственное регулирование и механизмы саморегуляции в рыночной экономике. ж. Экономист. 2012. №5.
3. მაკკონელი კ., ბრიუ ს. ეკონომიკისი. 4 ნაწილად. თბილისი 1993-1998წწ. თ.11.
4. Кузин Д. Промышленная политика развитых стран: цели, инструменты, оценки. ж. Вопросы экономики. 2013. №9.